

John Langshaw Austin

door W. Van Herck & F. Brisard

Biografie

John Langshaw Austin is geboren in Lancaster op 26 maart 1911. Zijn vader is architect. Deze familievader van vijf kinderen ruilt na zijn demobilisatie (1918) echter dit beroep en deze omgeving in voor een administratieve functie aan St. Leonard's School in St. Andrews, Schotland. Hier groeit de jonge J.L. Austin op.

In 1924 trekt Austin met een beurs voor klassieke talen naar Shrewsbury. Austin valt er op vanwege zijn uitstekende beheersing van het Grieks. Die gave levert hem in 1929 een beurs op voor een studie klassieke filologie aan Balliol College, Oxford en, in 1931, een prijs in een wedstrijd voor klassieke talen. In deze periode maakt hij kennis met de filosofie en vooral met het werk van Aristoteles. In zijn studieomgeving is Pritchard een invloedrijk filosofieprofessor. Austin ondergaat de stimulerende invloed van diens vriendschap.

In 1933 wordt Austin uitgekozen voor een Fellowship aan All Souls College, in 1935 is hij Fellow en Tutor van Magdalen College. Vóór de oorlog krijgt vooral de filosofiegeschiedenis zijn volle aandacht. Hij geeft lessen over Aristoteles' *Ethica Nicomachea*. Voor de Philosophical Society presenteert hij een paper over Leibniz. Hij worstelt met Plato's *Theaetetus* en met de filosofie van Kant. Na de Tweede Wereldoorlog zal zijn belangstelling vooral uitgaan naar actuele filosofische problemen, ofschoon hij in functie daarvan nog uitstapjes doet naar de geschiedenis, zoals met zijn vertaling van Freges *Grundlagen der Arithmetik* in 1950 en met zijn uitgave van H.W.B. Josephs lezingen over Leibniz in 1949.

Austin is sinds 1941 getrouwd met Jean Coutts. Zij hebben samen

twee dochters en twee zonen. De berichten van vrienden en collega's die hem in de huiselijke sfeer bezoeken, wijzen op een vervullend en gelukkig gezinsleven. Rond de tijd van zijn huwelijk wordt hij ingelijfd in het Britse leger. Hij wordt in Londen gestationeerd bij de inlichtingendienst. Vanaf 1942 is hij directeur van een kleine eenheid die zich moet bezighouden met het voorbereidende inlichtingenwerk voor een invasie van het vasteland. Zijn aanvankelijk verwaarloosde sectie werkt onder zijn doortastende leiding al gauw methodisch, snel en bijzonder doelgericht. Majoor Austin verzamelt een immense hoeveelheid informatie over onder andere de kustverdediging in Noord-Frankrijk, de logistieke netwerken en troepenformaties, en levert daarmee een bijdrage aan het welslagen van D-Day. Met zijn eenheid maakt hij een klein handboekje dat de invasietroepen kunnen gebruiken. In de titel ervan – *Invade mecum* – herkent men Austins stijl. In de zomer van 1944 verhuist zijn sectie naar Granville in Normandië en later naar Versailles. Bij zijn demobilisatie in september 1945 krijgt – ondertussen luitenant-kolonel – Austin een OBE (Order of the British Empire), een Frans Croix de Guerre en een Amerikaans Legion of Merit opgespeld.

In de naoorlogse filosofie kijkt men enthousiast en verwachtingsvol uit naar nieuwe inzichten en benaderingswijzen. Ryles originele aanpak van traditionele filosofische problemen en Wittgensteins werkzaamheden in Cambridge krijgen in bredere kring bekendheid. Austin gaat in deze context resoluut zijn eigen weg. In 1946 produceert hij een opzienbarende paper over 'Other minds'. In 1947 begint hij in zijn lessen aan een diepgaande kritiek van gangbare theorieën van de perceptie – gepubliceerd in 1962 onder de titel *Sense and sensibilia*.

Misschien mede door zijn oorlogservaringen is Austin ervan overtuigd dat filosofie veel meer een coöperatieve aangelegenheid moet zijn. Filosofie profiteert niet louter van discussie, maar ook van werkverdeling en samenwerking. Dit ideaal speelt op de achtergrond wanneer Austin op zaterdagochtend enkele collega's, waaronder de Oxfordse filosoof H.P. Grice, uitnodigt voor 'The Play Group': intensieve werkseminaries waar men in gezamenlijke gerichtheid klaarheid poogt te verkrijgen over een begrip of stelling. Men werkt er op thema's als 'regel', 'dispositie', 'sym-

bool', 'klasse', maar ook op teksten van Aristoteles, Frege en Wittgenstein.

De universiteit ontdekt onvermijdelijk Austins praktische bekwaamheden en zo wordt hij 'proctor' (functie typisch voor de universiteiten van Oxford en Cambridge). Hij houdt zich bezig met examenreglementen en statuten. Een collega schrijft over hem: 'wanneer we eenmaal een voorstel voorbij Austin kregen, konden we ervan op aan dat het waterdicht was'. Austin wordt tevens voorzitter van de filosofie-afdeling, lid van het dagelijks bestuur en van de raad der faculteiten. Vanaf 1952 is hij ook afgevaardigde voor de Oxford University Press – een functie die hij met veel nauwgezetheid en betrokkenheid vervult. Hij is vaak te vinden in de drukkerijen en in de verschillende kantoren (Oxford, Londen, New York) van de uitgeverij. Austin geeft de aanzet tot de nieuwe Aristoteles-vertalingen, volgt het uitgavefonds op de voet en is voorzitter van de financiële commissie.

In 1952 wordt hij benoemd tot White's Professor of Moral Philosophy. In de lente van 1955 geeft hij aan Harvard University de William James Lectures. Hij eert de pragmatist James door te spreken over 'daden' die met en in de taal gesteld kunnen worden. In de herfst van 1958 is hij nog aan de University of California in Berkeley. Overall maakt hij indruk als een originele denker die met secure argumenten en taalbeschouwingen oude filosofische problemen in een nieuw licht weet te stellen. Austin wordt vooral ook herinnerd als een toegewijd man die – wars van elke vorm van retoriek en narcisme – dankzij zijn grote natuurlijke autoriteit mensen weet op te nemen in de dynamiek van een filosofisch project dat hen allen overstijgt. Wanneer Austin op 8 februari 1960, 48 jaar oud, aan kanker overlijdt, laat hij een onvoltooid oeuvre na.

Kritische beschouwing

Sense-data

Sense and sensibilia is van begin tot eind kritisch en polemisch van toon. Austin reageert onder meer op de visies van A.J. Ayer (*Foundations of empirical knowledge*, 1940), H.H. Price (*Perception*, 1932) en G.J. Warnock (*Berkeley*, 1953). Tegen zijn toehoorders zegt hij genoemde werken te hebben uitgekozen om hun kwaliteiten. Ze zijn immers 'de beste beschikbare uiteenzetting' van een filosofische positie die 'minstens zo oud als Heraclitus' is. Als excellente exposés zijn ze de ideale sparring-partners voor het analytisch geweld van Austin. Austin houdt het echter bij analyse, kritiek en weerlegging. Daar is een verklaring voor: het boek blijft onafgewerkt. Het gaat immers om een geheel van notities (lesvoorbereidingen) – aangetroffen bij zijn dood – die Austin voortdurend aan revisie onderworpen heeft. Het is zeer de vraag of hij deze notities geschikt zou hebben geacht voor publicatie.

Ondanks de heldere argumentatie en de weinig technische taal kan *Sense and sensibilia* de lezer toch voor problemen stellen. Vaak blijft de richting die Austin met zijn argumentaties uit wil onduidelijk of heerst er verwarring over de identiteit van de tegenstander die hij wil treffen en over de effectiviteit van zijn argumenten. Die onduidelijkheid en verwarring hebben onder andere veel te maken met het zogenaamde 'bewijs uit illusie' waartegen zijn aanvallen gericht zijn. Ofschoon er behoorlijk wat eenstemmigheid is over de inhoud van dit bewijs, is er toch grote diversiteit in de interpretatie ervan. De structuur van het argument is als volgt. Gewone ('ordinary') mensen zijn ervan overtuigd dat hun – in de waarneming – een onmiddellijk bewustzijn van materiële objecten gegeven is. Allerlei vormen van illusie wijzen er echter op dat dit niet altijd het geval kan zijn. In de illusie is men zich bewust van iets dat ofwel niet bestaat ofwel in werkelijkheid anders is dan in de illusoire waarneming.

Illusie

Waarvan is men zich dan bewust, indien het onmogelijk een materieel object kan zijn? Laat ons het zintuiglijke object van het bewustzijn aanduiden met de technische term 'sense-datum'. Er is nu geen enkele eigenschap in de waarneming zelf die ons in staat stelt onderscheid te maken tussen illusie en waarneming. Hieruit volgt dat er reden is om aan te nemen dat wij altijd sense-

data waarnemen en nooit – zoals gewone mensen verkeerdelijk veronderstellen – rechtstreeks een materieel object. Bewijst dit argument nu dat bepaalde overtuigingen over perceptie van gewone mensen onwaar zijn? Of toont het aan dat ons gewone spreken over perceptie ernstige gebreken vertoont die eventueel door een filosofische kuur te herstellen zijn? Deze dubbelzinnigheid plaagt niet alleen de verdediger van dit ‘bewijs uit illusie’, maar vanzelfsprekend ook de aanvaller ervan. Austin pluist dit hele bewijs in alle varianten en details uit. Geloven gewone mensen wel dat zij steeds en onmiddellijk ‘materiële objecten’ waarnemen? De uitdrukking ‘materieel object’ heeft immers geen plaats in het gewone spreken. Men kan met spiegels illusionistentrucjes uithalen, maar is elk kijken in een spiegel een illusie (zoals het bewijs schijnt te suggereren)? Is een regenboog een ‘materieel object’ of is het een illusie? En wat betekent ‘onmiddellijk’ bewustzijn?

In 1946 levert Austin een bijdrage aan een symposium met een paper getiteld ‘Other minds’. Het filosofische probleem in deze titel ziet Austin vooral als de vraag hoe het mogelijk is dat wij weten wat er in de geest van andere mensen omgaat, bijvoorbeeld dat ze boos zijn. Het gaat daarbij niet zozeer over de vraag hoe wij weten dat anderen überhaupt een geest hebben (dit is het solipsisme-probleem, of de filosofische positie die ontkent dat we met zekerheid uitspraken kunnen doen over de wereld buiten het eigen ik en zijn bewustzijn). Omdat het hier onze kennis van andere geesten betreft, begint Austin met een uitvoerige analyse van wat ‘weten’ is. De uiting ‘Als ik x weet, dan kan ik mij onmogelijk omtrent x vergissen’ wijst bijvoorbeeld niet op onfeilbaarheid, maar op het grammaticale verbod om te zeggen ‘Ik weet x, maar ik kan mij natuurlijk ook vergissen’. Wie zoiets zegt, had een ander werkwoord moeten gebruiken, zoals vermoeden. Het is in de context van deze analyses dat de idee van performatief taalgebruik oprijst: het gebruik van talige uitingen, niet zozeer als de loutere symbolische reflectie van een werkelijkheid, maar als een vorm van handelen met reële effecten op de wereld dan wel de toehoorder. Volgens een alom verspreide mening is ‘weten’ een mentale toestand. Zeggen ‘ik weet dat P’ staat gelijk aan verklaren dat je je in die mentale toestand bevindt. Austin brengt echter een onver-

*Kennis van de
geest van anderen*

wachte analogie tussen 'weten' en 'beloven' onder de aandacht. De bewering iets te weten is niet zozeer een beschrijving van een toestand, dan wel een soort praktische overdracht van autoriteit. 'Ik weet dat P' kan in dat opzicht worden omgezet in 'Op mijn verantwoordelijkheid mag ook jij stellen dat P'. Hierin schuilt, net zoals in een belofte, een gegeven woord. Deze analogie – zo merken latere critici op – mag ook niet te ver worden gevoerd. In elk geval is het duidelijk dat een beschrijvende interpretatie van ons spreken hier baan moet ruimen voor een meer daadgerichte benadering.

'Hoe kan ik weten wat de ander denkt?' is geen eenduidige vraag. De vraag wat iemand denkt over de volgende verkiezingen is een heel andere vraag dan de vraag wat hij hier en nu zit te denken. Austin wil zich toeleggen op emoties en in het bijzonder op de boosheid. Het is in dit verband bijvoorbeeld bijzonder verleidelijk om te stellen dat de boze mens de boosheid in zijn geest voelt en dat wij als buitenstaanders slechts de uitwendige tekenen van zijn authentieke boosheid kunnen ervaren. Maar hoe kunnen wij van de uitwendige tekenen overstappen naar de innerlijke boosheid? Austin vindt deze benaderingswijze misleidend. Vaak gebruiken wij het woord 'teken' als verwijzing naar het betekende in afwezigheid. De vos die we in de kippenren aantreffen, vatten we niet op als een teken voor de aanwezigheid van een vos. Het is in dezelfde zin niet vanzelfsprekend om woede of boosheid voor te stellen als een essentieel innerlijk gevoel. Het gedrag van de boze persoon maakt integraal deel uit van de woede. Deze expressies zijn niet louter tekens die verwijzen naar een voor het overige onzichtbare woede. De uitdrukking 'teken van woede' moet daarom eerder worden geïnterpreteerd als betrekking hebbend op het op til zijn van een woede-uitbarsting. Een 'teken van woede' wijst dus niet op het normale contrast tussen teken en aanwezigheid, maar op het contrast tussen aankondiging en uitbarsting. Dat woede geen louter gevoel is, blijkt ook uit het feit dat mensen op dit vlak soms correcties van anderen aanvaarden. Zij kunnen bijvoorbeeld instemmen met een analyse die stelt dat zij niet zozeer boos dan wel verbitterd of jaloers zijn.

Solipsisme

Het is niet onbelangrijk dat Austin ook de aloude vraag naar het solipsisme behandelt. Welke rechtvaardiging hebben wij om te

veronderstellen dat wij überhaupt met een andere geest communiceren? Zijn de anderen geen robots? Veelal gaat men in de beantwoording van deze vragen uit van de veronderstelling dat de overtuiging dat anderen een geest hebben een theorie of hypothese is. Men vindt deze theorie ('anderen hebben ook een geest') dan veel eenvoudiger en meer in overeenstemming met onze dagelijkse ervaring dan de robot-hypothese. Voor Austin is zo'n antwoord te dunnetjes en te academisch. De vraag wordt namelijk nooit op deze wijze gesteld. En de suggestie dat onze overtuiging dat er andere mensen zijn, slechts een 'theorie' of een 'hypothese' is, lijkt van een denkbeeldige orde te zijn. Mocht iemand werkelijk veronderstellen dat er alleen maar robots bestaan, dan zou een argumentatieve weerlegging totaal ongepast zijn. Zo iemand heeft eerder therapie nodig dan argumenten. Argumenteren is dan trouwens onmogelijk. Als men geen vertrouwen meer heeft in het bestaan van andere mensen, blijft er dan nog iets over waarin men wel vertrouwen stelt?

In de vroege jaren vijftig geeft Austin een reeks seminars over het thema van de verontschuldiging. Al het materiaal daarvoor wordt gecondenseerd in zijn paper 'A plea for excuses', vaak geroemd als Austins beste en meest stimulerende paper, en in de postuum uitgegeven tekst 'Three ways of spilling ink'. Opnieuw roept Austin een hoeveelheid vragen op, beweegt zijn analyse zich in diverse filosofisch vernieuwende richtingen, maar mag de lezer geen systematisch uitgewerkte en/of afgeronde antwoorden verwachten. De centrale, achterliggende vraag betreft de aard van het menselijke handelen. Kunnen handelingen worden geïdentificeerd en geteld? Wat betekent het iets te doen? Tegelijk wijzen Austins analyses ook op de veelduidigheid van deze vragen en op de onmogelijkheid om op zulke vragen op een abstracte manier een antwoord te geven.

De gedachte dat handelingen met fysieke bewegingen te maken hebben, ligt voor de hand. Tegelijk is ook duidelijk dat het kloppen van het hart niet als handeling kan tellen. Wie over een handeling bericht, verwijst niet alleen naar bewegingen, maar tevens naar intenties en naar conventies (zoals kopen, groeten en contracten sluiten). Zijn fysieke bewegingen daarom werkelijk nood-

Handelingen

Excuses

zakelijk om van een 'handeling' te kunnen spreken? Is denken een handeling? Is iets laten gebeuren (en dus niets doen) een handeling? Is sterven een handeling?

Om in al deze vraagstukken enige klaarheid te brengen, raadt Austin aan verontschuldigen te bestuderen. Verontschuldigen worden aangeboden in situaties waarin iemand iets gedaan heeft dat ongepast, verkeerd, slecht of immoreel is. De beschuldigde kan op de volgende wijzen reageren:

1. ontkennen de handeling verricht te hebben (ontkenning)
2. toegeven de handeling verricht te hebben, maar ontkennen dat ze verkeerd of ongepast was (rechtvaardiging)
3. toegeven de handeling verricht te hebben en toegeven dat deze verkeerd of ongepast was, maar zich verontschuldigen door erop te wijzen dat deze onbedoeld en slechts toevallig of per ongeluk verricht werd (excuses)

In (2.) aanvaardt men verantwoordelijkheid, maar ontkent men de slechtheid, en in (3.) aanvaardt men de slechtheid, maar neemt men niet de volle verantwoordelijkheid op zich. Austin analyseert nauwgezet de betekenisverschillen tussen (in het Nederlands) woorden als 'onopzettelijk', 'ongewild', 'nalatig', 'roekeloos', 'zorgeloos' en 'onbedoeld'. Wie Engels niet als moedertaal heeft, heeft het niet altijd makkelijk om de fijne nuances van Austin te volgen. Uit deze analyses blijkt onder andere dat wij in het gewone taalgebruik de vrijheid en verantwoordelijkheid van de actor vooronderstellen. De verantwoordelijkheid moet dus niet worden afgeleid, maar wordt voorondersteld tenzij er tegenindicaties zijn. In een gewoon, standaardgeval van een handeling is een bijwoordelijke bepaling dan ook niet op zijn plaats. Zo bijvoorbeeld wanneer het bedtijd is en ik geeuw: het heeft geen zin om in zo'n geval toe te voegen 'ik geeuw vrijwillig of opzettelijk'. Elke expliciete bepaling wijst volgens Austin op een ongewone situatie. Vooral filosofen dreigen op dit terrein een afwijkend *discours* te hanteren. Sommige filosofen zijn immers van mening dat ze elke handeling als 'vrijwillig' of als 'onvrijwillig' kunnen rubriceren.

Taaldaden

Austin behoort tot de filosofen van de gewone taal (ordinary-language philosophy). De gebruikte genitief (filosofie *van* de gewo-

ne taal) is dubbelzinnig. Het kan zowel een filosoferen over de gewone taal betreffen als een filosoferen aan de hand van (door middel van) de gewone taal. Bij Austin zijn beide interpretaties van toepassing. In *How to do things with words*, dat postuum verschijnt in 1962 op basis van in 1955 gehouden voordrachten, ontwikkelt Austin als eerste een theorie over wat men met woorden kan doen. Deze theorie is een milde kritiek van de traditionele opvatting dat waarheidsvoorwaarden (truth conditions) centraal staan in het begrijpen van talige uitingen.

How to do things with words bestaat uit twaalf hoofdstukken. Het boek opent met een bespreking van de tegenstelling tussen 'performatieve' (handelende) en 'constatieve' (vaststellende) talige uitingen. Taal heeft immers enerzijds het vermogen om de werkelijkheid te beschrijven of weer te geven (constatief), maar anderzijds ook om iets tot stand te brengen (performatief). Dit onderscheid, dat er een is van taalgebruik, is van aanzienlijk filosofisch belang, omdat het toelaat om (in de positivistische termen die in Austins tijd de ronde deden) de metafysische 'nonsens' te scheiden van strikt informerende beweringen over standen van zaken in de wereld. Zo zijn ethische proposities, die zich soms grammaticaal maskeren als beschrijvingen, in feite niet informerend bedoeld maar strategisch, als een manier om gedrag te beïnvloeden. Wat zich in de vorm voordoet als een bewering, kan in zijn gebruik een pseudo-bewering zijn (dus, bedoeld als iets anders dan een beschrijving) die als zodanig moet worden erkend, wil de filosofie gespaard blijven van door de taal gegenereerde, 'mystificerende' problemen. Expliciete performatieven, zoals 'ik beloof morgen langs te komen', illustreren duidelijk hoe een constatieve vorm wordt gebruikt om een niet-constatieve daad (in dit geval een belofte) te stellen.

Het constaterende spreken staat los van een werkelijkheid die beschreven wordt. 'Ik wandel' is alleen dan een correcte beschrijving wanneer ik, naast het praten, ook daadwerkelijk wandel - pas dan is dit wandelen werkelijkheid geworden. Het performatieve spreken daarentegen beschrijft geen onafhankelijke realiteit. Het stelt een daad en schept zo een nieuwe werkelijkheid. Wie de woorden 'ik beloof (hierbij) morgen langs te komen' uitspreekt, heeft daarmee effectief een belofte gedaan. De belofte is niet nog

Performatieven

iets aparts bovenop het spreken, zij is het eigenlijke doel van de uitgesproken woorden. 'Beloven' is daarom een performatief werkwoord. 'Waarschuwen', 'raad geven', 'dopen' en 'veroordeelen' zijn andere voorbeelden. Wat al deze taaldaden delen, is dat hun aangepastheid afhangt van contextuele factoren zoals de institutionele omstandigheden waarin ze worden uitgesproken, de relevantie van bijkomende voorwaarden zoals de oprechtheid van de spreker of het stellen van gepaste begeleidende fysieke handelingen. Expliciete performatieven worden geëvalueerd op hun gepastheid (een 'gelukkig' gebruik) eerder dan op hun waarheid. En juist daarom zijn ze niet zomaar een verzameling woorden of tekens van innerlijke mentale toestanden, maar morele verbintenissen: een ernstige belofte, alleen omdat ze uitgesproken is, kan later, bij niet-uitvoering, moeilijk als een 'foute beschrijving', waarop de spreker niet meer aanspreekbaar zou zijn, worden afgedaan.

Austin beseft echter al gauw dat het onderscheid tussen constatief en performatief taalgebruik toch niet zo eenvoudig ligt. 'Ik wandel' is weliswaar een vaststelling of beschrijving, maar tegelijk toch ook een taaldaad. Het performatieve werkwoord blijft hier echter verzwegen. In geëxpliciteerde vorm zou dat kunnen zijn: 'ik beweer (hierbij) dat ik wandel'. Hiermee is de gedachte doorbroken dat er aan de ene kant taaldaden zijn en aan de andere kant beschrijvingen. Ook beweren is een taaldaad. En omdat de bewering naast haar inhoudelijke tevens een praktische component heeft, is ook zij onderhevig aan dezelfde types van contextuele voorwaarden als bij expliciete performatieven. Beweringen kunnen dan ook, naast waar of onwaar, 'ongelukkig' (ongepast, onbeslist of zinloos) zijn, bijvoorbeeld als duidelijk blijkt dat de spreker iets niet kan weten en dus eerder aan het gissen is dan aan het beweren.

Vanaf hoofdstuk 8 van *How to do things with words* voert Austin een drievoudig onderscheid in. Met elke individuele uiting stelt een spreker noodzakelijkerwijze drie verschillende soorten daden tegelijk. Er zijn

- locutionaire taaldaden ('de daad van iets te zeggen'),
- illocutionaire taaldaden ('wat een spreker doet *in* wat wordt gezegd'; b.v., een waarschuwing geven), en

- perlocutionaire taaldaden ('wat een spreker doet *door* wat wordt gezegd'; de effecten van een uiting op haar publiek, gewild of ongewild).

Het onderscheid kan best aan de hand van een voorbeeld worden begrepen. Merk op dat de verschillende niveaus in de structuur van uitingen/taaldaden die hier worden onderscheiden, geen aparte betekenissen van een ambigue zin zijn, maar aspecten van het gebruik van eenzelfde zin die beschrijven wat sprekers allemaal aan het doen zijn wanneer zij spreken. Zo kan dezelfde zin, 'dat mag je niet zeggen', op de volgende drie manieren worden weergegeven:

1. Daad (A) of Locutie

Hij vertelde me 'dat mag je niet zeggen' / dat ik dat niet mocht zeggen.

2. Daad (B) of Illocutie

Hij protesteerde tegen mijn uitspraak.

3. Daad (C) of Perlocutie

Hij bracht me tot bezinning.

Hij irriteerde me, enzovoort.

Austin merkt op dat het, filosofisch gesproken, vooral het tweede type taaldaad, de illocutionaire, is die het meest aan de aandacht is ontsnapt, vermoedelijk vanwege zijn hybride status tussen 'vaste betekenis' (semantisch) en 'contextueel gebruik' (pragmatisch) in. In een illocutie blijkt de context van een uiting rechtstreeks bepalend voor de wijze waarop de uiting wordt gedaan, en fungeert die context vanuit interpretatief standpunt dus niet louter als een decoratief of weinig te structureren element van beschrijving, zoals traditioneel veelal aangenomen. Illocutionaire (B) en perlocutionaire (C) daden, die beide verwijzen naar een variabele gebruikscontext, verschillen van elkaar in het feit dat enkel de eerste groep 'conventioneel' verbonden is met welbepaalde talige vormen, terwijl dat voor de tweede niet meteen het geval is. De klasse van expliciete perlocutieve werkwoorden, die nagenoeg elke taal heeft om aan te geven welke soorten van taaldaden men er zoal in kan stellen, levert in dit verband een treffende illustratie. Het heeft bijvoorbeeld zin om te zeggen 'ik beloof/waarschuw je dat...', maar niet om te zeggen 'ik overtuig/verras je dat...'. Het eerste paar werkwoorden zijn expliciete perlocutieven, omdat ze de

*Illocutionaire
kracht*

taaldaden uitdrukken/noemen die de spreker bedoelde in het doen van een bepaalde uitspraak. Het tweede paar is dat echter niet, omdat deze werkwoorden hoogstens de contingente effecten beschrijven van een taaldaad en niet de intentie die eraan ten grondslag ligt: als iemand niet verrast is door een uitspraak die zo bedoeld is, dan verandert daardoor haar perlocutionaire kracht, maar niet de illocutionaire (een niet-verrassende mededeling blijft een mededeling). Om de illocutionaire kracht van een uiting te weten te komen, hoeven we dus alleen het performatieve werkwoord te vinden dat de uiting in kwestie op de meest gepaste wijze beschrijft binnen een gegeven context. Het is met andere woorden niet nodig, en ook niet gebruikelijk, dat een uiting een expliciete vorm bevat om haar eigen performativiteit ('welk type taaldaad ben ik?') aan te duiden; in die zin zijn 'ik kom morgen zeker' en 'ik beloof je dat ik morgen zeker kom' volkomen equivalent aan elkaar.

De illocutionaire kracht van een uiting is eigenlijk een reflexief 'commentaar' van een taaldaad op de eigen betekenisstructuur, zodat we kunnen zeggen dat taaldaden zichzelf interpreteren qua type, dat wil zeggen, als deze of gene soort van illocutie. Meteen is het ook belangrijk om op te merken dat taaldaden alleen betekenisvol zijn voor leden van dezelfde gemeenschap, die dezelfde taal spreken, bovendien een 'leefwereld' delen en zo altijd tevens deelnemers zijn aan elkaars acties (in plaats van externe waarnemers ervan). Ook op het illocutionaire niveau hebben taaldaden bijvoorbeeld onmiddellijke en inherente praktische gevolgen die als zodanig moeten worden erkend door hun publiek om van een geslaagde interactie te kunnen spreken. (Sommige illocuties, zoals een belofte of een oorlogsverklaring, stellen zelfs heel specifieke gevolgen voorop als onderdeel van hun conventionele betekenis.) Dit is wat Austin bedoelt met de uptake van een taaldaad, waarbij zowel de referentiële inhoud (wat wordt gezegd, waar de woorden naar verwijzen) als de illocutionaire kracht van een uiting (hoe ze is bedoeld door de spreker) worden begrepen. Deze nadruk op de interactionele dimensie van taaldaden, op de rol van de toehoorder in het komen tot een geslaagde talige interactie, is in latere uitwerkingen van de theorie, en met name in John Searles *Speech acts* (1969), grotendeels verloren gegaan.

Austins methode van filosofische analyse is nogal invloedrijk tijdens zijn leven, maar verdwijnt in de jaren zestig. Niettemin heeft deze methode een aantal belangwekkende facetten, waaronder het ontmaskeren en ontrafelen van schijnbaar absolute tegenstellingen (zoals die tussen 'constatieve' en 'performatieve' in natuurlijk taalgebruik) die aantoonbaar elkaar aanvullende categorieën zijn en in feite slechts gedeeltelijk van elkaar blijken te verschillen. Ook het onderzoeken van abnormale of afwijkende, eerder dan normale gevallen binnen eenzelfde categorie maakt deel uit van deze methode, om zo tot een verheldering van concepten te komen. Het geval van expliciete performatieven vormt daar het bekendste voorbeeld van. Op systematische wijze pakt Austin filosofische problemen aan door zorgvuldig te kijken naar het gebruik van taal, typisch aan de hand van woordenboekdefinities: '... vertrekend van "gewone taal", dit wil zeggen, door na te gaan wat we wanneer moeten zeggen ...' (*Philosophical papers*). Hierdoor krijgt zijn particuliere stijl al vlug het etiket van 'linguïstische botanie' opgeplakt. Bovendien wordt Austin een extreme vorm van 'empirisme' verweten: hij zou overdrijven in de aandacht die hij schenkt aan het concrete en alledaagse in al zijn bijzonderheden, en in het al te grote wantrouwen dat hij koestert tegenover generaliseringen in het algemeen. Austin wil inderdaad problemen oplossen door in te gaan op marginale, betrekkelijk welomlijnde aspecten ervan, en tracht zo de constructie van een allesomvattende theorie uit de weg te gaan. In de loop van ernstig filosofisch onderzoek, zo houdt hij vol, is het nochtans mogelijk om op deze wijze betrouwbare lokale 'ontdekkingen' te doen, meestal in samenspraak met andere filosofen (zoals in *The Play Group*).

Wat Austins methode op de eerste plaats vereist, is een voorstelling van allerhande concrete situaties waarin een woord of uitdrukking al dan niet op een gepaste manier wordt gebruikt. Austin rechtvaardigt deze werkwijze door erop te wijzen dat de filosoof proper gereedschap nodig heeft voordat hij aan het werk gaat, en dat dit wordt bereikt door een verheldering van de terminologie. De verhouding tussen woord en wereld is grotendeels willekeurig en juist daarom komt het erop aan om elk van taal afhankelijk vooroordeel over de wereld te demystificeren. Austins nadruk op linguïstisch onderzoek is verder gemotiveerd door het inzicht dat een

Futilitarisme

taal de neerslag vormt van succesvolle onderscheidingen en verbanden die mensen over vele generaties heen hebben gemaakt, zodat een zekere selectieve druk in de talige evolutie zelf garant staat voor het filosofisch interessante statuut van 'gewoon taalgebruik'.

Maar Austin wordt om al deze redenen ook beschuldigd van filosofisch conservatisme en 'futilitarisme'. Incidentele onderscheidingen die achteloos in het dagelijkse taalgebruik worden gemaakt, zouden zo, en schijnbaar zonder bijkomende rechtvaardiging, een bevoorrechte positie krijgen, waardoor tevens elke echt creatieve vorm van conceptuele vernieuwing op voorhand uitgesloten lijkt. Bovendien vertelt deze methode ons uitsluitend iets over taal, in plaats van over de werkelijkheid, en zijn de uitdrukkingen die ze tot voorwerp heeft in het ongunstigste geval slechts stilistische variaties op een vaag conceptueel thema. In deze benadering is Austin een excentrieke schrijver die buitensporig gefascineerd is door wat mogelijk irrelevante aspecten van taalgebruik zijn. Sommige critici beweren dat Austin helemaal geen algemene theorie heeft van wat filosofie is, en dat hij zelfs niet overkomt als een volwaardig taalfilosoof.

Impliciet in de gewone taal zitten modellen van de verhouding tussen woord en wereld. Zo krijgt Austin eveneens kritiek op zijn poging tot classificatie van illocutionaire krachten met behulp van performatieven: waarom helpt hier geen louter conceptuele analyse los van talige onderscheidingen, zoals bij Searle? Maar dit is geenszins een triviale keuze voor Austin. Illocutionaire daden kunnen en moeten volgens hem worden geïdentificeerd aan de hand van hun expliciete verschijningsvormen in taal, dat wil zeggen door middel van performatieve werkwoorden. Austin weigert de betekenissen of taaldaden die voortkomen uit deze stijl van analyseren gelijk te stellen met bewustzijnsinhoud(en). Hij kijkt resoluut zowel naar de objectieve wereld als naar het subjectieve bewustzijn door te onderzoeken hoe beide domeinen zich in taal veruitwendigen. Tenslotte gelooft Austin evenmin in absolute funderingen van kennis, zoals een 'transcendentiaal subject' dat de wereld van het bewustzijn moet constitueren. En daarom treedt het subject bij Austin alleen op de voorgrond door de rol die het

John Langshaw Austin

15

te spelen heeft in reël taalgebruik. Austin kan in zekere zin worden gezien als een belangrijke wegbereider van de conceptuele analyse als filosofische methode. Het heeft in zijn ogen echter gewoon geen zin om de definitie van een concept te geven — om te achterhalen ‘wat we wanneer moeten zeggen’ — onafhankelijk van de vraag naar het gepaste gebruik ervan, dat wil zeggen, tenzij de context waarin het voorkomt specifiek genoeg is om zo’n vraag überhaupt te kunnen stellen.

Wat betreft de in dit artikel genoemde denkers Ayer, Frege, James, Ryle, Searle en Wittgenstein, zie elders in dit Lexicon.

Primaire bibliografie

Philosophical Papers, ed. by J.O. Urmson & G.J. Warnock, Londen, Oxford University Press, 1961.

Hierin zijn volgende bijdragen van Austin opgenomen:

'Are there a priori concepts?', 1939

'The meaning of a word', voordracht uit 1940, hier voor het eerst gepubliceerd

'Other minds', 1946

'Truth', 1950

'Unfair to facts', voordracht uit 1954, hier voor het eerst gepubliceerd

'A plea for excuses', 1956–7

'Ifs and cans', 1956

'How to talk — Some simple ways', 1953–4

'Pretending', 1958

'Performative utterances', BBC radio-optreden uit 1956, hier voor het eerst gepubliceerd

Sense and Sensibilia, Reconstructed from the manuscript notes by G.J. Warnock, Londen, Oxford University Press, 1962.

How to do things with words, The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955, edited by J.O. Urmson, Londen, Oxford University Press, 1962. (Hoofdstukken 8, 9 en 11 werden in het Nederlands vertaald en opgenomen in J.L. Austin e.a., *Studies over taalhandelingen*, Amsterdam, Boom, 1981, pp. 41–68.)

'Performative-Constatative' and contributions to discussion, in C. Caron (ed.), *Philosophy and ordinary language*, Urbana, University of Illinois Press, 1963, pp. 22–54. Verscheen eerder in *Cahiers de Royaumont*, Philosophie no. IV, La Philosophie Analytique, Parijs, Les Editions de Minuit, 1962. (Een Nederlandse vertaling verscheen in het hierboven genoemde deel, pp. 29–40.)

'Three ways of spilling ink', A lecture given before the American Society of Political and Legal Philosophy in Dec. 1958. Edited and reconstructed by L.W. Forguson, *The Philosophical Review*, Vol. 75 (1960), pp. 427–40.

Agathon and Eudaimonia in the Ethics of Aristotle, J.M.E. Moravcsik (ed.), *Aristotle. A collection of critical essays*, New York, Doubleday, 1967, pp. 261–96

Secundaire bibliografie

- Aldrich, V.C., Do linguistic acts make me tired?, *Philosophical Studies*, 15 (1964), pp. 40–4.***
- Apel, K.-O., Sprechakttheorie und transzendente Sprachpragmatik zur Frage ethischer Normen, K.-O. Apel (Hrsg.), *Sprachpragmatik und Philosophie*, Frankfurt/M., Suhrkamp, 1976, pp. 10–173.**
- Ayer, A.J., Has Austin refuted sense-data?, *Synthese*, 17 (1967), pp. 117–40 (tevens opgenomen in Fann, 1969).**
- Berlin, I., e.a., *Essays on J.L. Austin*, Oxford, Clarendon Press, 1973.
- Cavell, S., What did Derrida want of Austin?, S. Cavell, *Philosophical Passages. Wittgenstein, Emerson, Austin, Derrida*, Oxford & Cambridge, MA, Blackwell, 1995, pp. 42–65.**
- Derrida, J., Signature event context, *Glyph*, 1 (1977), pp. 172–97 (ook in J. Derrida, *Limited Inc.*, Evanston, IL, Northwestern University Press, 1988, pp. 1–21, en in *Margins of philosophy*, Chicago, University of Chicago Press, 1982, pp. 309–30. Verscheen eerst in het Frans in 1972).**
- Fann, K.T. (ed.), *Symposium on Austin*, Londen, Routledge & Kegan Paul, 1969.**
- Hampshire, S., In memoriam J.L. Austin, in *Proceedings of the Aristotelian Society*, 60 (1959–60), pp. I–XIV (Tevens opgenomen in Fann, 1969).
- Nuchelmans, G., Austin's term "Performative", in *Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte en Psychologie*, 54 (1961–2), pp. 154–72.
- Ramsey, I., Polanyi and Austin, T. Langford & W. Poteat (eds.), *Intellect and hope. Essays in the thought of Michael Polanyi*, Duke University Press, 1968, pp. 209–227.*
- Ricoeur, P., *Soi-même comme un autre*, Parijs, Seuil, 1990 (hoofdstuk 2 handelt over taal-daden).**
- Roermund, B. van, 1962 — *How to do things with words* van John Langshaw Austin. Over performatief taalgebruik, K. Boey e.a. (reds.), *Ex libris van de filosofie in de 20ste eeuw. Deel 2: Van 1950 tot 1998*, Leuven, Acco, 1999, pp. 149–166.
- Savigny, E. von, *Die Philosophie der normalen Sprache*, Frankfurt/M., Suhrkamp, 1980 (hoofdstuk 3 handelt over *How to Do Things with Words*).*
- Sbisà, M., John L. Austin, J. Verschuieren e.a. (eds.), *Handbook of pragmatics*, Annual installment, Amsterdam, Benjamins, 1998.*
- Searle, J.R., *Speech Acts*, Cambridge, Cambridge University Press, 1969 (uitwerking en kritiek van Austins ideeën; een Nederlandse vertaling verscheen onder de titel *Taalhandelingen. Een taalfilosofisch essay*, Utrecht/Antwerpen, Het Spectrum, 1977).**

Urmson, J.O., Performative utterances, in *Midwest Studies in Philosophy*, 2 (1977), pp. 120–27.**

Het tijdschrift *Revue de Métaphysique et de Morale* wijdde een volledig nummer (2004/2) aan Austin, getiteld *Usages d’Austin*.

Dr Walter Van Herck (1962) promoveerde in 1996 aan het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte, KU Leuven. Hij doceert godsdienstfilosofie en filosofie van de religieuze taal aan de Universiteit Antwerpen.

Dr Frank Brisard (1969) promoveerde in 1999 in het Departement Taalkunde van de Universiteit Antwerpen. Hij is als postdoctoraal onderzoeker verbonden aan de Universiteit Antwerpen.